

การสร้างความเป็นพลเมืองในสังคมไทยที่สะท้อนผ่าน เนื้อหาในหนังสืออ่านนอกเวลา กลุ่มวิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาของไทย ตามหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551

Citizenship in secondary school students' outside reading books of civic education
subject specified by the basic education core curriculum B.E. 2551

นฤมล นิ่มนวล*

(Narumon Nimnuan)

ได้รับบทความ: 13 สิงหาคม 2563

ปรับปรุงแก้ไข: 15 กันยายน 2564

ตอบรับตีพิมพ์: 30 กันยายน 2564

- * อาจารย์, ภาควิชาการบริหารจัดการเมือง วิทยาลัยพัฒนามหานคร มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช
อีเมล: narumon.nim@nmu.ac.th
Lecturer, Department of Urban Administration and Management, Institute of Metropolitan
Development, Navamindradhiraj University, Thailand. Email: narumon.nim@nmu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้สะท้อนความพยายามของรัฐในการสร้างความเป็นพลเมืองในรูปแบบที่รัฐต้องการผ่านเนื้อหาในหนังสืออ่านนอกเวลา กลุ่มวิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาของไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ตามแนวคิดของ Westheimer และ Kahne ที่แบ่งประเภทความเป็นพลเมืองออกเป็น 3 ประเภท โดยวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างความเป็นพลเมืองในหนังสืออ่านนอกเวลา กลุ่มวิชาหน้าที่พลเมือง ระดับชั้นมัธยมศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 จำนวน 9 เล่ม ได้แก่ ความสุขผลิบานในทุกเช้า จะเล่าให้คุณฟัง เธอคือความหวังของแผ่นดิน ชีวิตงามตามคำสอนของพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 1 - 3 วันอังคารแห่งความทรงจำกับครุฑมอริรี อาม่าบนคอนโด และ แอนิมอล ฟาร์ม ซึ่งพบว่า เนื้อหาในหนังสืออ่านนอกเวลาส่วนใหญ่เน้นสร้างพลเมืองในลักษณะที่เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนตัวมากกว่าพลเมืองแบบมีส่วนร่วมและพลเมืองที่มีสำนึกต่อความยุติธรรมทางสังคม เน้นการปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง ขยันทำงาน เคารพกฎหมาย และมีจิตสาธารณะช่วยเหลือสังคมเมื่อมีโอกาส ซึ่งการสร้างพลเมืองในลักษณะเช่นนี้ไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากทั้งในสังคมการเมืองแบบเผด็จการและประชาธิปไตยต่างต้องการให้พลเมืองเรียนรู้ความเป็นพลเมืองแบบรับผิดชอบส่วนตัวเฉกเช่นเดียวกัน

คำสำคัญ: ความเป็นพลเมือง ประชาธิปไตย หนังสืออ่านนอกเวลา วิชาหน้าที่พลเมือง

Abstract

This article aims to investigate how Thailand's government attempts to transplant the concept of democratic citizenship to its citizens through education. To do so, this research examined nine secondary school students' extensive outside-reading book used in Civic Education subject. The books were selected by the Basic Education Core Curriculum B.E. 2551. The nine outside-reading books included Khwaam Sook Phli Bai Nai Thook Chao, Ja Lao Hai Khoon Fang, Thuuhr Kheuu Khwaam Wang Khaawng Phaen Din, Chee Wit Ngaam Dtaam Kham Sawm Khaawng Phra Jao Yuu Huaa 1-3, Tuesdays with Morrie, Aa Maa Bon Condo, and Animal Farm. The result revealed that the principles and values including carrying out students' roles and duties, working hard, obeying laws, and volunteering for their

community activities were commonly mentioned in the contents of the books. These characters only fitted Westheimer and Kahne's the first kind of citizens: personally responsible citizen. The characters of the other two kinds of citizens, which are participatory citizen and social-justice oriented citizen, were little found in the contents of the selective readings, which indicated that the broader concept of democratic citizenship was little embedded in those outside-reading books.

Keywords: Citizenship, Democracy, Outside-reading books, Civic education subject

บทนำ

แนวคิดในการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองนั้นมามีมาตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เนื่องด้วยความตระหนักว่าประชาธิปไตยจะสามารถพัฒนาได้ต้องเริ่มจากการให้การศึกษาและสร้างความรู้ความเข้าใจพื้นฐานด้านประชาธิปไตยให้แก่ประชาชน ตามทัศนะของเพลโต การให้การศึกษาเพื่อปลูกฝังคุณธรรมหรือความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเป็นพลเมืองนั้นต้องเริ่มต้นตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งพลเมืองที่สมบูรณ์หมายถึงคนที่รู้จักปกครองผู้อื่นและวิธีถูกผู้อื่นปกครองด้วยความยุติธรรม (Plato, 1970, p. 73 อ้างถึงใน ธนศวร เจริญเมือง, 2548, น. 67 - 68) ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่เราจะเห็นทุกรัฐบาลให้ความสำคัญและพยายามที่จะเข้ามาจัดการควบคุมระบบการศึกษา โดยเฉพาะในโรงเรียน เพื่อต้องการให้ระบบการศึกษาสร้างพลเมืองในแบบที่สอดคล้องกับความต้องการของรัฐ การเข้ามาจัดการเรื่องการศึกษาในระบบของรัฐนั้น นอกจากจะควบคุมเรื่องการจัดรูปแบบโครงสร้างการเรียนการสอนในโรงเรียนแล้ว ยังควบคุมดูแลไปถึงหนังสืออ่านนอกเวลา ที่ใช้เป็นหนังสืออ่านเสริมเพิ่มเติมนอกเหนือจากหนังสือเรียน โดยอยู่ภายใต้การดูแลรับผิดชอบของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกให้เยาวชนอ่านและสรุปใจความสำคัญ หากข้อคิดเป็นการวิเคราะห์ความสามารถในการอ่านและการเขียนตามจุดประสงค์ของกระทรวงศึกษาธิการ อีกทั้งเนื้อหาสาระในหนังสือยังมีบทบาทในการขัดเกลาทางสังคมให้เยาวชนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เช่น ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ปลูกฝังให้มีความซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย อยู่อย่างพอเพียง มีความกตัญญู ดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข เป็นต้น นอกจากนี้หนังสืออ่านนอกเวลายังเป็นอีกหนึ่งในตัวชี้วัดประเมินผลที่ถูกใช้ในการเรียนการสอนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยประกาศของกระทรวงศึกษาธิการในแต่ละปีที่จะออกมาก็จะกำหนดเป็นแกนหลักกว่านักเรียนใน

แต่ละระดับชั้นต้องอ่านหนังสืออ่านนอกเวลาหรือหนังสืออ่านเพิ่มเติมเล่มใดบ้างในแต่ละภาคการศึกษา ซึ่งความพยายามชี้แนะว่าหนังสือเล่มไหน ประเภทไหนคือหนังสือที่ควรอ่านนี้ ก็สะท้อนให้เห็นถึงความวิตกกังวลของผู้แนะนำหรือผู้ที่มีอำนาจเกี่ยวข้องกับการกำหนดรายชื่อหนังสือที่เหมาะสม ต่ออิทธิพลหรือการแพร่หลายของหนังสืออีกกลุ่มหนึ่งในสังคมด้วย โดยหากพิจารณาจากแง่มุมนี้ การแนะนำหนังสือดี ก็คือการต่อสู้หรือแข่งขันทางการเมืองวัฒนธรรมในพื้นที่สาธารณะสมัยใหม่ (Public sphere) ทั้งนี้มีใจเพียงเพื่อจะกำหนดว่าอะไรคือหนังสือดี หนังสือที่ควรอ่านหรือควรยกย่องสำหรับคนอ่านทั่วไปหรือเฉพาะกลุ่มเท่านั้น แต่ยังเป็นไปเพื่อสถาปนาหรือสร้างความชอบธรรมให้กับองค์ความรู้ ธรรมเนียม ความเชื่อ และอุดมการณ์แบบหนึ่งแบบใดโดยผู้แนะนำอีกด้วย (ธนาพล ลีมอภิชาติ และ วริศา กิตติคุณเสรี, 2551, น. 38 - 60)

ในปี พ.ศ. 2557 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้มอบนโยบายและแนวทางการดำเนินงานกับกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีจุดเน้นการดำเนินงานของกระทรวงศึกษาธิการด้านการปฏิรูปการศึกษาอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ซึ่งครู ผู้สอน ผู้เรียน สถานศึกษา และระบบบริหารจัดการเป็นตัวจักรสำคัญในการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาของชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำและคัดเลือกหนังสืออ่านนอกเวลาและหนังสืออ่านเพิ่มเติมวิชาหน้าที่พลเมือง เพื่อให้สถานศึกษาพิจารณากำหนดให้นักเรียนอ่านนอกเวลาเรียน เพื่อศึกษาหาความรู้ในการเรียนตามหลักสูตรนอกจากหนังสือเรียน โดยถือว่ากิจกรรมเกี่ยวกับหนังสือนี้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม วิชาประวัติศาสตร์ไทยและหน้าที่พลเมือง เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพ และคุณภาพด้านการอ่าน ปลูกฝังความเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงาม ชำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย เข้าใจความเป็นมาของความเป็นชาติไทยวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย มีความรักความภูมิใจและธำรงความเป็นไทย (ประกาศสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เรื่อง รายชื่อหนังสืออ่านนอกเวลาและหนังสือแนะนำควรอ่านเพิ่มเติม วิชาประวัติศาสตร์ไทยและหน้าที่พลเมือง ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ลงวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2557) ซึ่งในบทความนี้ได้นำหนังสืออ่านนอกเวลามาประกาศดังกล่าวในกลุ่มวิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6 มาวิเคราะห์จำนวน 9 เล่ม ได้แก่ ความสุขผลิบานในทุกเช้า จะเล่าให้คุณฟัง เธอคือความหวังของแผ่นดิน ชีวิตงามตามคำสอนของพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 1-3 วันอังคารแห่งความทรงจำกับครุเมธอร์รี่ อาม่าบนคอนโด และ แอนิมอลฟาร์ม เพื่อศึกษาความพยายามของรัฐในการสร้างความเป็นพลเมืองในรูปแบบที่รัฐต้องการผ่านเนื้อหาในหนังสืออ่านนอกเวลาดังกล่าว

(1) การศึกษาความเป็นพลเมือง

ความเป็นพลเมือง (Citizenship) มาจากภาษาละตินว่า *cives* (พลเมือง) หมายถึง การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองรวมทั้งพันธสัญญาบางประการที่มีระหว่างกันในรูปแบบของสิทธิและหน้าที่ (Heywood, 2007, p. 441) สำหรับการนิยามและให้ความหมายของการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้นมียู้อด้วยกันหลากหลายรูปแบบ โดยมีการให้รายละเอียดที่แตกต่างกันไปตามทัศนะของนักวิชาการแต่ละท่าน แต่จุดร่วมสำคัญอย่างหนึ่งคือเรื่องของการส่งเสริมและสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อยกระดับให้ประชาชนกลายเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

Westheimer และ Kahne (Westheimer, 2015) ได้ทำการศึกษาและแบ่งประเภทของพลเมืองดีเพื่อช่วยในการวางกรอบในด้านการศึกษาความเป็นพลเมืองออกเป็น 3 ประเภท กล่าวคือ ประเภทแรก เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนตัว (Personally responsible citizen) ประเภทที่สอง คือ พลเมืองที่มีส่วนร่วม (Participatory citizen) และประเภทที่สาม คือ พลเมืองที่มีสำนึกต่อความยุติธรรมทางสังคม (Social-justice oriented citizen)

(1.1) พลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนตัว (Personally responsible citizen)

เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อชุมชนโดยการเก็บขยะ คัดแยกขยะ บริจาคเลือด ไม่สร้างหนี้สิน จ่ายภาษี เคารพกฎหมาย และช่วยเหลือผู้อื่นตามที่จำเป็นในช่วงเวลาวิกฤต พลเมืองประเภทนี้จะให้ความช่วยเหลือที่เป็นการกุศลและอาสาช่วยเหลือผู้ที่ด้อยโอกาสกว่า การจะสร้างพลเมืองในประเภทนี้จะเน้นไปที่ความซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย และทำงานหนัก ลักษณะหลักสูตรการเรียนการสอนที่ออกมาจะเน้นการสอนให้นักเรียนปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเคารพ การรู้จักจัดการควบคุมกับอารมณ์โกรธของตนเอง มีความเกรงใจและเห็นใจผู้อื่น การมีมารยาทที่ดี นักเรียนต้องไม่ทำร้ายหรือข่มขู่ผู้อื่นหรือใช้วาจาที่ไม่สุภาพ เน้นส่งเสริมให้นักเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมอาสาสมัครต่าง ๆ ซึ่งการสร้างพลเมืองในลักษณะเช่นนี้นั้นมีแนวคิดในการแก้ปัญหาทางสังคมด้วยการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นอาสาสมัครในจัดการบริการต่าง ๆ

(1.2) พลเมืองที่มีส่วนร่วม (Participatory citizen)

พลเมืองในรูปแบบนี้เป็นการผสมรวมกันระหว่างการมีส่วนร่วมและการสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน ซึ่งจะเห็นหนทางนำไปสู่การพัฒนาสังคมให้มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น โดยพลเมืองในลักษณะนี้จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจการชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ผู้ที่สนับสนุนแนวทางพลเมืองประเภทนี้จะเน้นเตรียมความพร้อมให้นักเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมในความพยายามที่จะพัฒนาชุมชนร่วมกัน เน้นการสอนให้นักเรียนรู้ถึงการทำงานของหน่วยงานรัฐหรือ

สถาบันอื่น ๆ เช่น องค์กรชุมชน โบสถ์ เป็นต้น และเห็นถึงความสำคัญของการวางแผนและการมีส่วนร่วมในความพยายามของชุมชนในการที่จะดูแลผู้ที่เดือดร้อน โดยทักษะที่สำคัญของการสร้างพลเมืองที่มีส่วนร่วมคือ การสร้างความสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจและไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างคนในชุมชน หากพลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนตัวจะสนับสนุนอาหารให้แก่คนยากจน (Westheimer, 2015, p. 40) พลเมืองที่มีส่วนร่วมจะจัดระบบอาหารสำหรับคนยากจน พลเมืองที่มีส่วนร่วมนี้มีความเชื่อว่าพวกเขาต้องมีควมรับผิดชอบในการช่วยเหลือผู้อื่นและเห็นว่ารัฐบาลควรจะช่วยช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อน การเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในสังคม ได้รับการศึกษาเรื่องประชาธิปไตย เป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น (Active participant) และมี ความ รู้ สึก ผูก พัน หรือ ภั ก คี อย ่าง มา ก ต่ ่อ การ เข้า ไป มี ส่วน ร่ว ม กั บ ชุม ชน (Westheimer, 2015, p. 54, 56) อย่างไรก็ตาม พลเมืองในลักษณะนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อประเด็นเรื่องโครงสร้างทางสังคมหรือตั้งคำถามต่อความไม่ยุติธรรมในเชิงระบบ เช่น ประเด็นเรื่องชนชั้นทางสังคม ประเด็นการเหยียดสีผิวหรือเชื้อชาติ การตั้งคำถามถึงการลงโทษผู้กระทำผิดหรือการกักขังว่าทำให้อัตราการเกิดอาชญากรรมลดลงหรือไม่ การจ่ายภาษีเงินได้ท้องถิ่น ปัญหาความยากจน เป็นต้น (Westheimer, 2015, p. 56)

(1.3) พลเมืองที่มีสำนึกต่อความยุติธรรมทางสังคม (Social-justice oriented citizen)

เป็นพลเมืองที่สามารถจะตรวจสอบโครงสร้างทางสังคมการเมืองและเศรษฐกิจ สามารถสำรวจกลยุทธ์เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่จัดการได้ถึงต้นตอของปัญหา การได้รับข้อมูลที่กระตุ้นให้เกิดความตระหนักถึงต้นตอของปัญหาเพื่อให้เกิดความเข้าใจความซับซ้อนของประเด็นปัญหาทางสังคมการเมือง และเศรษฐกิจ และรู้ถึงวิธีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหรือระบบที่เป็นอยู่ การสร้างพลเมืองประเภทนี้จะเน้นให้พลเมืองได้คิดวิเคราะห์เกี่ยวกับความยุติธรรม ความเท่าเทียมกันทางโอกาส และการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย โดยจะเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนเช่นเดียวกับพลเมืองที่มีส่วนร่วม แต่พลเมืองที่มีสำนึกต่อความยุติธรรมนี้จะให้ความสำคัญกับการเปิดโอกาสให้พลเมืองได้รับรู้ข้อมูลประเด็นทางสังคมที่เป็นประโยชน์หลากหลายและมีอิสระทางความคิด เพื่อค้นหาแนวทางที่จะช่วยพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น สามารถกล่าวได้ว่า หากพลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนตัวจะสนับสนุนอาหารให้แก่คนยากจน พลเมืองที่มีส่วนร่วมจัดระบบอาหารสำหรับคนยากจน แต่พลเมืองที่มีสำนึกต่อความยุติธรรมทางสังคมจะตั้งคำถามว่าเพราะเหตุใดประชาชนจึงยังหัวโหยและดำเนินการแก้ไขที่ต้นเหตุของปัญหา (Westheimer, 2015, p. 40 - 41)

(2) การสร้างความเป็นพลเมืองที่สะท้อนผ่านเนื้อหาในหนังสืออ่านนอกเวลา กลุ่มวิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาของไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551

ในบทความนี้ได้วิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างความเป็นพลเมืองในหนังสืออ่านนอกเวลา กลุ่มวิชาหน้าที่พลเมือง ระดับชั้นมัธยมศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 จำนวน 9 เล่ม ได้แก่ ความสุขผลิใบในทุกเช้า (ปะการัง, 2554) จะเล่าให้คุณฟัง (ซอร์เฮ้ บูกาย, 2561) เธอคือความหวังของแผ่นดิน (ถวัลย์ มาศจรัส, 2539) ชีวิตงามตามคำสอนของพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 1 - 3 (มัลลิกา ตันชนันท์ และคณะ, 2549ก; 2549ข; 2549ค) วันอังคารแห่งความทรงจำกับครุฑอรุณี (มิตร อัลบอม, 2564) อาม่าบนคอนโด (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2557) และ แอนิมอล ฟาร์ม (จอร์จ ออร์เวลล์, 2555) โดยใช้แนวคิดของ Westheimer และ Kahne (2015) ที่ทำการศึกษาและแบ่งประเภทของพลเมืองดีเพื่อช่วยในการวางกรอบในด้านการศึกษาความเป็นพลเมืองออกเป็น 3 ประเภท กล่าวคือ ประเภทแรก เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนตัว (Personally responsible citizen) ประเภทที่สอง คือ พลเมืองที่มีส่วนร่วม (Participatory citizen) และประเภทที่สาม คือ พลเมืองที่มีสำนึกต่อความยุติธรรมทางสังคม (Social-justice oriented citizen)

(2.1) เนื้อหาในหนังสืออ่านนอกเวลาที่มีลักษณะสร้างพลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนตัว

พลเมืองที่ปฏิบัติตนอย่างรับผิดชอบต่อชุมชน ทำตามหน้าที่ของตนเอง ขยันทำงานและจ่ายภาษี เก็บและคัดแยกขยะ บริจาคโลหิต อาสาสมัครเพื่อให้ความช่วยเหลือในยามวิกฤติ และการปฏิบัติตามกฎหมาย

(2.1.1) ความรับผิดชอบต่อชุมชนด้วยการปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเต็มความสามารถ

พลเมืองแต่ละคนมีอาชีพหรือบทบาทหน้าที่ในชุมชนแตกต่างกันออกไป ซึ่งไม่ว่าจะทำหน้าที่ใด แต่ละคนจะต้องมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน และถึงแม้ว่าหน้าที่ของคนคนนั้นจะดูเล็กน้อย แต่ให้อึดมั่นและตั้งใจทำหน้าที่ของตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมต่อไป เหมือนดังแสงเทียนที่สามารถส่องสว่างส่งสัญญาณบนยอดประภาคารให้เรือเดินทะเลได้มองเห็นทิศทางยามค่ำคืน (ปะการัง, 2557, น. 158 - 159) ซึ่งคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในเรื่องการปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองนั้นเห็นได้ชัดจากเนื้อหาส่วนใหญ่ในหนังสืออ่านนอกเวลาที่ทำการศึกษา โดยเฉพาะหนังสือเรื่อง “ชีวิตงามตามคำสอนของพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 1 - 3 (มัลลิกา ตันชนันท์ และคณะ, 2549ก; 2549ข, 2549ค) ที่ลงรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่และ

ความสำคัญของอาชีพต่าง ๆ ในสังคมไทย ความรู้พื้นฐานในการปฏิบัติงาน วิธีการนำความรู้ไปปฏิบัติ และแนวปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตติงามของข้าราชการพลเรือน ทหาร ตำรวจ ฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายปกครองส่วนภูมิภาค นักกฎหมาย ผู้พิพากษา ตุลาการ ทนายความ เกษตรกร เด็กนักเรียนหรือเยาวชน บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษา แพทย์ นักหนังสือพิมพ์และนักเขียน ครูอาจารย์ ผู้เผยแพร่ศาสนา ตลอดจนประชาชนทั่วไป

การปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการจะต้องยึดมั่นในผลประโยชน์ของแผ่นดิน และความถูกต้องเป็นธรรมเป็นสำคัญ ดังเนื้อหาที่ว่า “การยึดมั่นในผลประโยชน์ของแผ่นดินและความถูกต้องเป็นธรรม เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการ เพราะการยึดมั่นดังกล่าว จะทำให้มีจิตใจมั่นคงเด็ดเดี่ยวในอันที่จะพากเพียรปฏิบัติหน้าที่ให้จนบรรลุผลสำเร็จ และสามารถป้องกันความผิดพลาดเสียหายอันจะเกิดแก่ตนแก่งานได้อย่างแท้จริง...” (พระบรมราโชวาท 1 เมษายน พ.ศ. 2539, น. 268 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณฑนันทน์ และคณะ, 2549ก, น. 51)

บทบาทของทหาร เนื้อหาในหนังสืออธิบายว่า ทหารมีความสำคัญต่อการอยู่รอดของประเทศชาติ นอกจากจะมีหน้าที่ป้องกันรักษาอธิปไตยและสถาบันสูงสุดของประเทศชาติแล้ว ยังต้องมีหน้าที่ที่จำเป็นในด้านการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญมั่นคง ด้วยการร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายอื่น ๆ ที่จะทำให้ประเทศชาติมั่นคงและประชาชนในประเทศหรือชุมชนมีความสงบร่มเย็นด้วย ดังพระบรมราโชวาท (3 ธันวาคม พ.ศ. 2538, น. 534 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณฑนันทน์ และคณะ, 2549ก, น. 61) ที่ว่า

“...ยังมีหน้าที่ด้านอื่นอีกซึ่งมีความสำคัญเท่าเทียมกัน คือ การบำบัดบรรเทาทุกข์ยาก และการปฏิบัติพัฒนาให้บังเกิดความเจริญร่มเย็นแก่บ้านเมืองและประชาชน หน้าที่นี้ ดูกันอย่างผิวเผินจะเห็นว่าไม่จำเป็นนัก แต่ถ้าพิจารณาให้กระจ่างชัดแล้วจะเห็นตามเป็นจริงว่า ความมั่นคงปลอดภัยของประเทศนั้น นอกจากจะต้องมีกำลังรบ และอาวุธยุทโธปกรณ์ที่เข้มแข็งพร้อมมูลแล้วยังจำเป็นที่ประชาชนจะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นปรกติสุขปลอดภัยจากภัยอันตราย และความเดือดร้อนยากเข็ญต่าง ๆ ด้วย...”

บทบาทหน้าที่ของฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร ได้แก่ รัฐบาล อันประกอบด้วย นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี ทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน ฝ่ายนิติบัญญัติ ได้แก่ รัฐสภา อันประกอบด้วย วุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) ทำหน้าที่พิจารณาออกกฎหมาย ในเนื้อหาของหนังสืออ่านนอกเวลาเรื่อง “ชีวิตงามตามคำสอนของพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 1 ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของฝ่ายนิติบัญญัติว่า มีความผูกพันรับผิดชอบต่อประชาชน

ตั้งพระบรมราโชวาท (27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2512, น. 54 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณพนันท์ และคณะ, 2549ก, น. 112) ที่ว่า

“...สถานี้จะเป็นผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติสมบูรณตามรัฐธรรมนูญ สมาชิกของสภาจะมีภาระที่จะต้องปฏิบัติตามหน้าที่ ขอให้ท่านสำคัญว่า งานของท่านนั้นสำคัญมาก มีความผูกพันรับผิดชอบอยู่กับชีวิตของประเทศและประชาชนทุกคน...จึงขอให้สมาชิกแห่งสภานี้นึกถึงความสำคัญและควมรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ให้มาก แล้วพยายามใช้สติปัญญาความสามารถ ปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องเที่ยงตรง ด้วยความสุจริต บริสุทธิ์ใจ และด้วยความรู้ตัวอยู่ตลอดเวลาว่าแต่ละคนเป็นผู้ที่ประชาชนเลือกเข้ามาเป็นผู้แทน คือให้มาพูดแทนเขา...”

ด้านฝ่ายบริหาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 9) ได้พระราชทานแนวคิดแก่คณะรัฐมนตรีโดยทรงเน้นให้บริหารประเทศด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อย รับผิดชอบในกิจการต่าง ๆ ของกระทรวงของตน จะต้องมีการประสานกัน มีความร่วมมือกัน แลกเปลี่ยนความเห็นและสนับสนุนกัน โดยรัฐบาลถือเป็นสถาบันสำคัญในการบริหารบ้านเมือง จะต้องถือว่าบ้านเมืองและความกินดีอยู่ดีของประชาชนเป็นเป้าหมายสำคัญ ต้องคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ตั้งพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 9) (14 สิงหาคม พ.ศ. 2529, น. 312 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณพนันท์ และคณะ, 2549ก, น. 133) ความว่า

“...รัฐบาลนั้นเป็นสถาบันหนึ่งในสถาบันสำคัญของประเทศและจะต้องปฏิบัติโดยถือว่าชาติบ้านเมืองเป็นเป้าหมายสำคัญและความอยู่ดีกินดีของประชาชนเป็นสิ่งที่ปรารถนา ในการนี้จะต้องใช้ความรู้ความสามารถทุกอย่างมาปฏิบัติ และต้องเข้าใจว่าทุกส่วนทุกสาขาของชีวิตประชาชนจะมารวมอยู่ที่ท่าน จึงต้องมีการร่วมมือการประสานงานที่เหมาะสม โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตัวหรือประโยชน์แม้แต่ส่วนของงานที่ตัวทำ...”

บทบาทหน้าที่ของฝ่ายปกครองส่วนภูมิภาค ตามเนื้อหาในหนังสืออ่านนอกเวลา ผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในแต่ละจังหวัด คือ ผู้ว่าราชการจังหวัดและผู้ตรวจการ ซึ่งเป็นผู้นำความเจริญก้าวหน้าและความผาสุกสงบเรียบร้อยในจังหวัด ต้องใช้ความรู้ ความชำนาญ ความตั้งใจจริง ตั้งพระบรมราโชวาท (17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2519, น. 246 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณพนันท์ และคณะ, 2549, น. 141) ที่ว่า “...อำนาจของผู้ว่าราชการจังหวัดนั้นก็จะมีที่จะดูแลทุกข์สุขและความเรียบร้อยทุกด้านของจังหวัดนั้น ๆ อันเป็นงานที่ใหญ่โตมากและยากมาก จะต้องอาศัยความรู้ความชำนาญส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งต้องอาศัยการตั้งใจตั้งใจของตนเองอย่างดีที่สุด” นอกจากนี้ ข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับการปกครองส่วนภูมิภาค มีหน้าที่ร่วมมือประสานงานกับประชาชน นักวิชาการ และหน่วยงานอื่น เพื่อพัฒนาอาชีพและฐานะความเป็นอยู่ของราษฎร ดังพระบรมราโชวาท

(15 มิถุนายน พ.ศ. 2516, น. 169 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณฑนนท์ และคณะ, 2549, น. 146) ที่ว่า “...สามัคคีนี้จึงเป็นสามัคคีระหว่างคนที่อยู่ด้วยกัน ที่มีหน้าที่ในทางวิชาการ ในทางการปกครอง ในทางปฏิบัติงานอาชีพของตัว ถ้ามีความสามัคคีอันดีแล้วก็จะประสบความสำเร็จความก้าวหน้า” ในด้านความมั่นคง ข้าราชการนักปกครองต้องประสานงานกับฝ่ายทหาร ตำรวจ เพื่อความสงบสุข ความปลอดภัยของประชาชน ดังพระบรมราโชวาท (15 พฤษภาคม พ.ศ. 2533, น. 461 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณฑนนท์ และคณะ, 2549, น. 147) ว่า “...ทราบข่าวอยู่ตลอดเวลาว่าข้าราชการทั้ง ทหาร ตำรวจ พลเรือน ได้ร่วมมือกันอย่างดี เพื่อพัฒนาท้องถิ่นที่ให้ความเจริญรุ่งเรืองและปราศจากภัยต่าง ๆ เป็นต้น...” นอกจากนี้ การพัฒนาชุมชนต้องคำนึงถึงมนุษยธรรม เพื่อไม่ให้เกิดปัญหา สร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนในพื้นที่ เช่น การให้ประชาชนออกจากพื้นที่ป่าสงวน ดังความที่ว่า (พระบรมราโชวาท 5 มิถุนายน พ.ศ. 2512, น. 125 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณฑนนท์ และคณะ, 2549, น. 159) “...บุคคลเหล่านี้ไม่ได้อยากเป็นผู้ก่อการร้าย แต่ก็ต้องกลับเป็นผู้ก่อการร้าย เพราะเจ้าหน้าที่เข้าไปไล่ โดยถือว่าตามลัทธิตามกฎหมาย เขาเป็นผู้บุกรุกที่ ... เรื่องเหล่านี้เป็นหน้าที่ของราชการที่จะให้ความเป็นธรรม ถ้าไม่ให้ความเป็นธรรมก็เกิดความไม่เรียบร้อย”

บทบาทหน้าที่ของเกษตรกร ผู้ซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ มีบทบาทสำคัญ ต่อการผลิตวัตถุดิบสำหรับนำไปผลิตสิ่งอื่น ๆ ต่อไป หากไม่มีการเกษตรก็จะมีวัตถุดิบที่จะมาเป็นอาหารหรือเครื่องนุ่งห่มหรือสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ว่า “อาชีพเพาะปลูกนี้มีความสำคัญมาก เพราะการเพาะปลูกเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตมนุษย์ ถ้าเราไม่มีการเกษตรก็จะมีวัตถุดิบที่จะมาเป็นอาหารหรือเครื่องนุ่งห่มหรือสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ฉะนั้น ต้องทำการกสิกรรม” (พระบรมราโชวาท 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2521, น. 82 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณฑนนท์ และคณะ, 2549, น. 210) ทั้งนี้ เกษตรกรเองต้องช่วยเหลือตัวเองด้วยการแสวงหาความรู้มาประกอบการปฏิบัติงานด้วย

บทบาทหน้าที่ของนักเรียนนักศึกษาหรือเยาวชน เนื้อหาในหนังสือเน้นการศึกษาหาความรู้ พัฒนาตนเอง มีความคิดความประพฤติ ทัศนคติ มีคุณธรรม เพื่อก้าวขึ้นมาเป็นพลเมือง คุณภาพเป็นกำลังสำคัญของชุมชนและประเทศชาติต่อไป ดังพระบรมราโชวาทของรัชกาลที่ 9 ที่ว่า “การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและพัฒนาคำความรู้ ความคิด ความประพฤติและคุณธรรมของบุคคล สังคมและบ้านเมืองใดให้การศึกษที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบถ้วน ล้วนพอเหมาะกันทุก ๆ ด้าน สังคมและบ้านเมืองนั้นก็มีพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถธำรงรักษาความเจริญมั่นคงของประเทศชาติไว้ และพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไปได้โดยตลอด” (พระบรมราโชวาท 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2524, น. 234 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณฑนนท์ และคณะ, 2549, น. 57) ซึ่งคุณธรรมที่เป็น

คุณสมบัติที่ทุกคนพึงมีได้แก่ ความละเอียดซื่อกลับบาป ความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งในความคิดและการกระทำ ความกตัญญูรู้คุณชาติบ้านเมืองและผู้ที่อยู่ประเดี้ยวมา ความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น มีความปรารถนาดีต่อกัน เอื้อเฟื้อกันตามฐานะและหน้าที่ และที่สำคัญอย่างมากคือ ความขยันหมั่นเพียร ไม่ว่าจะประกอบกิจการงานทั้งง่ายหรือยาก ต้องทำด้วยความตั้งใจ ไม่มีก่ายหรือสะเพร่า (พระบรมราชาบาท 8 มิถุนายน พ.ศ. 2522, น. 102 - 103 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัฒนันทน์ และคณะ, 2549ช, น. 64 - 65)

นอกจากนี้ ยังมีเนื้อหาในหนังสืออ่านเพิ่มเติม ชุด กินตามน้ำ เรื่อง “เธอคือความหวังของแผ่นดิน” ที่บ่งบอกถึงการตั้งความหวังไว้ที่คนรุ่นใหม่หรือเยาวชนที่จะเติบโตมาเป็นกำลังสำคัญของชาติให้มีคุณลักษณะเป็นคนที่มีความดี มีคุณธรรม ไม่คดโกง ไม่รับสินบน ไม่ใช้อำนาจในทางที่มีชอบ รักในศักดิ์ศรี ไม่ซื้อสิทธิ์ขายเสียงในการเลือกตั้ง โดยกล่าวปิดท้ายเล่มไว้ว่า “เยาวชนที่รัก เธอคือความหวังของแผ่นดิน” (ถวัลย์ มาศจรัส, 2538, น. 79)

บทบาทหน้าที่ของนักหนังสือพิมพ์และนักเขียน เนื้อหาในหนังสือนำเสนอว่า สื่อมวลชนนั้นเป็นผู้เสนอข่าว บทความ และความคิดเห็น ทำให้ประชาชนมีความรู้ และสร้างความเข้าใจอันดีในหมู่ประชาชน และต้องมีหน้าที่ในการส่งเสริมความสามัคคีเพื่อความมั่นคงของประเทศอีกด้วย โดยควรเสนอข่าวไปในทางสร้างสรรค์ เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ดังความที่ว่า “หน้าที่ของหนังสือพิมพ์ก็คือจะต้องส่งเสริมความสามัคคี จะต้องอยู่ด้วยความอยู่เย็นเป็นสุข ด้วยความสบาย... ไม่เบียดเบียนเพื่อนร่วมชาติพี่น้องร่วมชาติ” (พระบรมราชาบาท 3 สิงหาคม พ.ศ. 2515, น. 327 - 328 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัฒนันทน์ และคณะ, 2549ช, น. 169) ในส่วนของเสรีภาพในการเขียนนั้น รัชกาลที่ 9 มีรับสั่งว่า “เสรีภาพนั้น ถ้าบอกว่ามีเสรีภาพเต็มที่ก็ไม่เชิง ไม่ใช่ว่ามีเสรีภาพเต็มที่ มีเสรีภาพในขอบเขตของเสรีภาพของผู้อื่นที่จะมีสิทธิที่จะมีชีวิตที่ดีมีการคุ้มครองในตัว คือ ไม่ให้ถูกทำลายโดยปราศจากความเห็นชอบ...สรุปความได้ว่าท่านทั้งหลายมีเสรีภาพเต็มที่ในขอบเขตของศีลธรรม” (พระบรมราชาบาท 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2515, น. 532 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัฒนันทน์ และคณะ, 2549ช, น. 172 [เน้นโดยผู้เขียน]).

บทบาทหน้าที่ของครูอาจารย์ คือ ถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการและคุณความดี ความสามารถในการประกอบกิจการงานต่าง ๆ และความประพฤติที่ดีงามถูกต้องสอดคล้องกับสังคมและยุคสมัยให้แก่เยาวชน ต้องปลูกฝังคุณสมบัติที่จำเป็นแก่นักเรียน “...คุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับทุกคนนั้น ได้แก่ ความละเอียดซื่อกลับบาป ความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งในความคิดและการกระทำ ความกตัญญูรู้คุณชาติบ้านเมือง และผู้ที่อยู่ประเดี้ยวมา ความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น หากแต่มีความจริงใจมีความปรารถนาดีต่อกัน เอื้อเฟื้อกันตามฐานะและหน้าที่และที่สำคัญอย่าง

มากคือ ความขยันหมั่นเพียร” (พระบรมราโชวาท 8 มิถุนายน พ.ศ. 2522, น. 102 - 103 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณฑนนท์ และคณะ, 2549ช, น. 181) และต้องหาวิธีสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เห็นได้จากความเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในระบอบหลังนี้คือ จิตใจ ที่ว่าทุกคนมีเสรีภาพ ทุกคนมีเสรีภาพนั้นเป็นการดี แต่โดยมากมักไปใช้เสรีภาพในทางที่ไม่สุจริตจะเหมาะสม แล้วก็เกิดเรื่อง เช่น มีเยาวชนใช้เสรีภาพที่จะบั่นทอนเสรีภาพของผู้อื่นหรือสิทธิของผู้อื่น ใช้เสรีภาพเช่นนั้นเป็นการที่ไม่เหมาะสม จึงต้องสอนให้ทราบว่า เสรีภาพของคนอยู่ในขอบเขตของเสรีภาพของผู้อื่น... (พระบรมราโชวาท 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2513, น. 194 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณฑนนท์ และคณะ, 2549ช, น. 193)

บทบาทหน้าที่ ของผู้นำและผู้เผยแพร่ทางศาสนา ไม่ว่าจะศาสนาใดก็ตาม ผู้ปฏิบัติจะต้องยึดมั่นและปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในหลักธรรมให้บริสุทธิ์ อย่าให้ผิดเพี้ยน ดังเนื้อหาที่ว่า “...ทุกท่านที่เป็นผู้นำในการประพฤติปฏิบัติและเผยแพร่ธรรมะ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเพียรพยายามโดยเต็มกำลังที่จะไม่ประพฤติไม่ปฏิบัติกรใด ๆ อันอยู่นอกแนวทางพระศาสนา...ก็จะเป็นเหตุเกื้อกูลอย่างสำคัญที่จะช่วยให้สามารถร่วมมือกันพิทักษ์รักษาพระศาสนาไว้ให้มั่นคงได้” (พระบรมราโชวาท 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2526, น. 63 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณฑนนท์ และคณะ, 2549ค, น. 47) และและพิจารณาเผยแพร่ธรรมตามหลักเหตุผล “...ท่านทั้งหลายควรจะได้พร้อมแรงพร้อมใจกันและสนับสนุนกันในอันที่จะเผยแพร่ศาสนธรรมและคุณธรรมโดยยึดหลักเหตุผล และด้วยวิธีการที่ละเอียดละม่อมพอเหมาะพอดีเป็นหลัก แนะนำส่งเสริมให้บุคคลใช้ปัญญาพิจารณาปัญหาและสิ่งดีสิ่งชั่วต่าง ๆ ให้รู้ให้เห็นตามทาง และวิธีที่ถูกด้วยตัวของเขาเอง” (พระบรมราโชวาท 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2526, น. 63 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณฑนนท์ และคณะ, 2549ค, น. 47)

(2.1.2) การทำงานและจ่ายภาษี

การจ่ายภาษีของพลเมืองเป็นการเสียสละผลประโยชน์ส่วนตัวเพียงเล็กน้อย เมื่อรวมกันหลายคนก็สามารถสร้างประโยชน์ต่อประเทศชาติได้ หากแต่ละคนไม่ซื้อตรงและไม่ยอมเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อจ่ายภาษี จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อประเทศชาติได้ ดังเนื้อหาในหนังสือ “จะเล่าให้คุณฟัง” ที่จิตแพทย์เล่าเรื่องให้คนไข้ของเขาฟังเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่ต้องการเสียผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม หากทุกคิดตรงกันเช่นนี้หมด จะเกิดความเสียหายในภาพรวม โดยยกตัวอย่าง การที่พระราชอาณาจักรหนึ่งให้ประชาชนจ่ายภาษีด้วยการเทเหล้าลงเพียงคนละหนึ่งเหยือกลงไปรวมไว้ในถังใหญ่ แต่ประชาชนต่างใส่น้ำเปล่าลงไปเพราะคิดว่าหากนำไปรวมในถังใหญ่แล้วก็มีใครรู้ได้ว่ามีหนึ่งคนใส่น้ำเปล่า ทำให้สุดท้ายแล้วถังเหล้าลงที่พระราชอาณาจักร

จะนำไปขายเพื่อนำเงินมาใช้บริหารเมืองนั้นกลายเป็นเพียงถ้ำน้ำเปล่าที่ไม่อาจสร้างมูลค่าได้ ดั่งข้อความว่า “...ขณะเตรียมให้ทุกคนในครอบครัวพร้อมจะเข้าเมือง [ไปเทเหล้าองุ่นใส่ในถังใหญ่] ก็เกิดความคิดแวบขึ้นมาว่า ถ้าข้าใส่ไม้แทนเหล้าองุ่นล่ะ ใครจะรู้ได้ เหล้าองุ่นเพียงหนึ่งเหยือกในจำนวนหนึ่งหมื่นห้าพันลิตร ต้องไม่มีใครรู้แน่ ๆ แล้วก็คงจะไม่มีใครรู้จักจริง ๆ...วันเสียแต่ว่า ทุกคนต่างคิดตรงกันหมด” (ฮอร์เช่ บุกาย, 2561, น. 142 [เพิ่มเติมข้อความโดยผู้เขียน])

ด้านเสรีภาพในการการทำงาน เนื้อหาในหนังสือมองว่า คนเราไม่สามารถเลือกทำงานบางอย่างแต่ละเว้นการรับผิดชอบที่จะทำงานบางอย่างไม่ได้ การเลือกที่จะเป็นอิสระเสรีภาพ ต้องมาพร้อมกับความรับผิดชอบที่เพิ่มขึ้นด้วย “คุณจะถูกอะไรอย่างไรรู้ก็ได้ แต่คุณจะถูกเลือกเป็นอิสระเฉพาะสิ่งที่ยากและสบาย แล้วปิดสิ่งที่ต้องพยายามทั้งไปไม่ได้ กฎเกณฑ์ อิสระเสรีภาพ ภาวะความรับผิดชอบที่เพิ่มขึ้น มันมาพร้อม ๆ กับการเจริญเติบโตของคุณ คุณมีสิทธิ์จะเลือกเป็นผู้ใหญ่หรือเป็นเด็กต่อไปก็ได้” (ฮอร์เช่ บุกาย, 2561, น. 236)

ในหนังสือเรื่อง “แอนิมอล ฟาร์ม สงครามกบฏของสรรพสัตว์” มีการนำเสนอเรื่องการแบ่งงานกันทำและทำงานตามความสามารถของตนอย่างเต็มที่ของเหล่าบรรดาสัตว์ในแอนิมอล ฟาร์ม ในระหว่างการเก็บเกี่ยวเมล็ดข้าวสาลี หรือแม้กระทั่งการสร้างโรงสัลม และสัตว์บางตัวอย่างเช่น บ็อกเซอร์ เป็นวัวที่มีกล้ามเนื้อทรงพลังมักทำงานที่ต้องใช้แรงงาน และมีคตินิยมประจำใจว่า เมื่อเกิดปัญหาหรืออุปสรรคขึ้น “ข้าจะทำงานให้หนักขึ้น” (จอร์จ ออร์เวลล์, 2555, น. 35, 78, 113)

(2.1.3) อาสาสมัครเพื่อให้ความช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อมีโอกาส

เนื้อหาในหนังสือเรื่อง “ความสุขผลิบานในทุกเช้า” กล่าวถึงการให้ความช่วยเหลือผู้อื่น แม้จะเพียงเล็กน้อยแต่ก็สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับชีวิตผู้อื่นได้ “คุณเป็นนางฟ้าของใครบางคน... บางครั้ง ขณะที่เราอ่อนแอ ล้มเหลว เราต้องการความช่วยเหลือ นางฟ้าก็ปรากฏขึ้น แต่ในช่วงเวลาแรกก็สามารถเป็นนางฟ้าให้คนอื่นได้เหมือนกัน นางฟ้าไม่จำเป็นต้องมีพร้อมทุกสิ่งอย่างเช่น เด็กชายวัยสิบขวบที่รับบริจาคหนังสือแล้วเอาเงินที่ได้ไปซื้ออาหารให้คนยากไร้” (ปะการัง, 2557, น. 27) และ “ผมได้เรียนรู้การช่วยเหลือคนนั้นเป็นสิ่งสำคัญ ผมยังไม่มีเงินล้าน แต่เพียงแค่เงินจำนวนเล็กน้อยก็สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงยิ่งใหญ่ให้กับเด็กที่ขาดแคลนได้...” (ปะการัง, 2557, น. 113) รวมถึง การไม่มีข้อจำกัดสำหรับผู้ให้ ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นผู้ใหญ่ มีฐานะดีก่อนแล้วถึงจะเป็นผู้ให้ได้ แต่ทุกคนสามารถเป็น “ผู้ให้” ได้ การให้สามารถกระทำได้ทันทีไม่ต้องรอหรืออ้างเงื่อนไขใด ๆ ดังเนื้อหาที่ว่า “...เขาไม่เคยอ้างว่า ฉันยังเป็นเด็กนะ ฉันยังไม่รวยเป็นล้าน ฉัน

ยังให้ใครไม่ได้ทรอก รอให้ฉันเป็นผู้ใหญ่ รอให้ฉันประสบความสำเร็จ รอให้ฉันเดินไปถึงจุดหมาย
ปลายทาง และสำหรับบางคนแล้ว ไม่เคยให้จนกว่าเขาจะตายเสียก่อน” (ปะการัง, 2557, น. 114)

การเน้นย้ำให้พลเมืองแต่ละคนช่วยเหลือผู้อื่นได้ตามแนวทางของตนเอง
ซึ่งมักนำเสนอออกมาในรูปของการบริจาคสิ่งของหรือเงิน เห็นได้จากกรณีที่ผู้เขียนหนังสือเล่าถึง
เหตุการณ์ที่ตนนำรถไปซ่อมที่อู่ และสังเกตเห็นกล่องรับบริจาคของขวัญให้แก่เด็ก ๆ ในวัน
คริสต์มาส ซึ่งผู้บริจาคจะได้รับส่วนลดในการใช้บริการ “ตรงมุมหนึ่งของห้องมีกล่องของขวัญสี่ห้า
กล่องและตุ๊กตาสองสามตัววางอยู่ มีป้ายกระดาษพิมพ์ข้อความว่า ‘บริจาคของเล่นให้แก่เด็ก ๆ
เนื่องในวันคริสต์มาส’ จะได้รับส่วนลด 25 ดอลลาร์ สำหรับค่าซ่อมรถครั้งต่อไปของคุณ เราจะ
รวบรวมของเล่นทั้งหมดไปให้องค์กรเด็กยากไร้ นั่นเป็นจุดเล็ก ๆ แต่ยิ่งใหญ่พอที่จะทำให้ผม
ตัดสินใจใช้บริการทันที” (ปะการัง, 2557, น. 101 - 102) โดยมองว่า “การให้” ทำให้ผู้ให้
กลายเป็นพระเจ้าในสายตาของผู้อื่น และเมื่อทุกคนต่าง “ให้” กันและกัน โลกจะน่าอยู่และงดงาม
ขึ้นกว่าเดิม

นอกจากนี้ ยังมีเนื้อหาที่กล่าวถึงการไม่ยอมแพ้และการอุทิศตนเพื่อเป็นประโยชน์แก่
ผู้อื่น เห็นได้จาก คำพูดของครูมอร์รี ในหนังสือ “วันอังคารกับครูมอร์รี”

“ครูจะไม่ยอมปล่อยให้ชีวิตเหี่ยวเฉา ครูจะไม่ละอายที่ตัวเองกำลังจะหมดลมหายใจ
ตรงกันข้าม ครูจะใช้ความตายเป็นโครงการสุดท้ายของครู เป็นหัวใจสำคัญของเวลาที่ครูมีเหลืออยู่
ในเมื่อทุกคนก็ต้องตาย ครูอาจเป็นทรัพยากรอันค่าได้มิใช่หรือ ครูอาจใช้ตัวเองเป็นตั้งงานวิจัย เป็น
ตำรามนุษย์ จงมาศึกษาตัวครูขณะที่ครูกำลังเดินไปสู่จุดจบอย่างช้า ๆ และอดทน จงเฝ้าดูสิว่าเกิด
อะไรขึ้นกับครูบ้าง จงเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน กับครูเถิด” (มิตซ์ อัลบอม, 2564, น. 24)

และการทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ดังเนื้อหาที่ครูมอร์รีถามมิตซ์ (ลูกศิษย์) ที่ไป
เยี่ยมเขาหลังจากไม่ได้พบกันมานานว่า “เธอทำอะไรให้ชุมชนที่เธออาศัยอยู่บ้างหรือเปล่า” “เธอได้
พยายามทำตัวเป็นมนุษย์อย่างเต็มที่แล้วหรือยัง” (มิตซ์ อัลบอม, 2564, น. 51) โดยได้ยกตัวอย่าง
การจัดตั้งโครงการช่วยเหลือสังคม เห็นได้จาก “ครูมอร์รีสร้างวัฒนธรรมของตัวเองขึ้นมานานมาแล้ว
...ไม่ว่าจะเป็นการตั้งกลุ่มอภิปราย...ครูจัดตั้งโครงการที่ใช้ชื่อว่ากรีนเฮาส์เพื่อช่วยให้ผู้ยากไร้ได้มี
โอกาสรับบริการทางสุขภาพจิต...” (มิตซ์ อัลบอม, 2564, น. 61)

(2.1.4) การเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย

เนื้อหาในหนังสืออ่านนอกเวลาได้กล่าวถึงเรื่องการปฏิบัติตามและรักษาไว้ซึ่งความ
ศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายในรูปแบบของบทบาทหน้าที่ของคนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาท
หน้าที่ของตำรวจ นอกจากจะมีหน้าที่ในงานพิทักษ์สันติราษฎร์แล้ว ยังต้องมีหน้าที่รักษาความ

ศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายและรักษาความยุติธรรมแก่ประชาชนอีกด้วย ดังพระบรมราโชวาท (22 มีนาคม พ.ศ. 2522, น. 64 อ้างถึงใน มัลลิกา ตันชนันท์ และคณะ, 2549, น. 91) ที่ว่า “...ท่านทั้งหลายจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบในการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ซึ่งนอกจากจะหมายถึงการคอยสอดส่องดูแลความทุกข์สุขและเกื้อกูลประชาชนอย่างใกล้ชิดแล้วยังหมายถึง การรักษาความถูกต้องศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย การจับกุมปราบปรามอาชญากรรมและผู้กระทำความผิด ตลอดจนศัตรูของชาติอีกด้วย...” และบทบาทหน้าที่ของนักกฎหมาย ผู้พิพากษา ตุลาการและทนายความ ตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 9) ได้กล่าวว่า สถาบันตุลาการถือเป็นสถาบันที่เป็นรากฐานของการปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตย ต้องมีความยุติธรรม เพื่อให้ประชาชนเกิดความไว้วางใจและทุกคนอยู่ภายใต้กฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน ดังความที่ว่า “ถ้าศาลมีความยุติธรรม ประชาชนก็มีความไว้วางใจ และมีความสบายใจ ว่ามีที่เขารักษาว่ามีชื่อมีแปในประเทศ หน้าที่ของผู้พิพากษานั้นไม่ใช่่ง่าย เพราะว่ามีสิ่งต่าง ๆ ในโลกที่ยั่ว ที่ชักชวนให้เหจากแนวทางที่ได้ตั้งใจไว้” (พระบรมราโชวาท 15 มกราคม พ.ศ. 2541, น. 35 อ้างถึงใน มัลลิกา ตันชนันท์ และคณะ, 2549, น. 169) นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงการเคารพสิทธิของผู้อื่นในการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างระมัดระวังและรับผิดชอบต่อสังคม การแสดงให้เห็นถึงการรักษาสีทิวส่วนบุคคลในการเล่นโซเชียลมีเดีย ในการเผยแพร่รูปภาพของผู้อื่น ดังเช่น ในกรณีของตัวละครในเรื่อง “อาม่าบนคอนโด” ที่ให้ฝ่ายอุปอาม่ามาลงโซเชียลมีเดียเพื่อตามหาญาติพี่น้องมาช่วยดูแล ซึ่งหนึ่งในตัวละครได้กล่าวคัดค้านเพราะเห็นว่าเป็นการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลว่า “ไม่ได้ เพราะอาม่ายังไม่อนุญาต...ทำดีหรือไม่ดีไม่รู้ แต่ละเมิดสิทธิส่วนบุคคลไม่ได้” (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2556, น. 55) ซึ่งตัวละครในเรื่องนี้ก็รู้สึกว่าการเล่นโซเชียลมีเดียในลักษณะที่โพสต์ทุกอย่างลงไปให้ผู้อื่นรับรู้นั้นเริ่มส่งผลต่อความเป็นส่วนตัวของเขา ดังข้อความที่ว่า “ผมก็คิดขึ้นมาได้ว่า การเล่นเฟซบุ๊กมันทำให้ใครหลาย ๆ คนที่ผมไม่รู้จักมาล่วงรู้ความเป็นส่วนตัวและชีวิตบางอย่างของผมอย่างคาดไม่ถึง” (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2556, น. 100) รวมถึงการแนะนำการใช้สื่อออนไลน์ว่าไม่ควรเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวเพราะจะทำให้เกิดความเสียหายได้ เห็นได้จาก “นี่แหละเป็นโลกออนไลน์ที่เปิดความเป็นส่วนตัวออกมามากเกินไป เพราะฉะนั้นเราต้องระมัดระวัง” (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2556, น. 135)

(2.2) เนื้อหาในหนังสืออ่านนอกเวลาที่มีลักษณะสร้างพลเมืองที่มีส่วนร่วม

การเป็นสมาชิกที่กระตือรือร้นขององค์กรชุมชน พยายามที่จะพัฒนาชุมชน จัดระบบความพยายามของชุมชนในการที่จะดูแลผู้ที่เดือดร้อน ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือรักษาสิ่งแวดล้อม และกลยุทธ์ที่จะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการทำงานร่วมกัน

(2.2.1) การเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งและช่วยกันพัฒนาชุมชน

การนำเสนอเนื้อหาที่ให้พลเมืองคำนึงถึงสังคมและชุมชนมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อช่วยกันพัฒนาประเทศชาติ เห็นได้จาก บทสนทนาระหว่างตัวละครในหนังสือเรื่อง “อาม่าในคอนโด” ที่พี่สาวสั่งสอนโชคผู้เป็นน้องให้นึกถึงสังคมและชุมชนมากกว่าสนใจแต่เรื่องของตนเองว่า “เด็กรุ่นใหม่ไม่เอาใคร เอาแต่ตัวเอง ทำอะไร ๆ ก็มีแต่พรีเซ็นต์ตัวเอง อวดตัวเอง มีแต่ตัวเองเป็นศูนย์กลาง ไม่เคยเห็นคนอื่น ๆ ที่อยู่สังคมเดียวกันเลย เล่นแต่เกมกับเฟซบุ๊ก ลองคิดดูนะ ถ้าพวกแกกับเพื่อน ๆ ของแกเป็นแบบนี้กันหมด แล้วอนาคตของประเทศไทยจะอยู่ตรงไหน” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2557, น. 74)

นอกจากนี้ หนังสือเล่มนี้ยังได้แสดงให้เห็นถึงสิทธิเสรีภาพที่ประชาชนสามารถลุกขึ้นต่อสู้กับผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าได้ โดยการสอดแทรกการกล่าวชื่นชมการต่อสู้ของประชาชนต่อนักการเมืองในการรักษาพื้นที่ของตนเองไว้ ดังเนื้อหาที่ว่า “พี่ผมเล่าสิ่งที่ภูมิใจมากเรื่องหนึ่งสำหรับประเทศไทยแลนด์แสนวันนี้ก็คือ การที่ศิลปินต่อสู้กับนักการเมือง จนสามารถยึดเอาพื้นที่ที่นักการเมืองอยากทำเป็นที่จอดรถหรือศูนย์การค้ามาทำเป็นหอศิลป์ได้” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2557, น. 117)

ในหนังสือ “ชีวิตงามตามคำสอนของพระเจ้าอยู่หัว” นั้นได้กล่าวถึง พลเมืองผู้ทำหน้าที่เป็นทหาร จะต้องปฏิบัติตัวเป็นทั้งพลเมืองที่ดีและต้องรักษาระเบียบวินัยของทหารด้วย ดังพระบรมราโชวาท (11 พฤศจิกายน, น. 538 อ้างถึงใน มัลลิกา ตันชนันท์ และคณะ, 2549, น. 67) ที่ว่า “...ทหารนี่ก็คือพลเมืองเอง และพลเมืองที่มาเป็นทหารต้องมีหน้าที่ทั้งหน้าที่เป็นไทยที่ดี คือ รักชาติ รักษาความมีเกียรติในการเป็นคนไทย และทั้งต้องรักษาระเบียบวินัยของทหาร...”

(2.2.2) การจัดระบบความพยายามของชุมชนในการที่จะดูแลผู้ที่เดือดร้อน ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือรักษาลิขิตแวดล้อม

เนื้อหาในหนังสืออ่านนอกเวลามีการกล่าวถึงการรวมกลุ่มหรือการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในการสร้างหลักประกันในการประกอบอาชีพและพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้อธิบายความหมายของสหกรณ์ว่า “...ความหมายจริงของคำว่า สหกรณ์ ก็คือ การร่วมกันสร้างชีวิตในการทำงานและความเป็นอยู่... โดยเฉพาะมีสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์การบริโภค และสหกรณ์อื่น ๆ ” (พระบรมราโชวาท 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2520, น. 53 อ้างถึงใน มัลลิกา ตันชนันท์ และคณะ, 2549, น. 217) และ “...มีการร่วมกันทำงานเป็นกลุ่มเป็นก้อน เพื่อที่จะให้ได้ผลในการพัฒนาความเป็นอยู่ของตนและอยู่

ร่วมกัน ก็ทำให้มีแรงมาก คือ ร่วมแรงมาเพื่อการอาชีพให้เจริญองกวม” (พระบรมราชาบาท 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2515, น. 190 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณชนันท์ และคณะ, 2549ก, น. 217)

(2.2.3) กลยุทธ์ที่จะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการทำงานร่วมกัน

เนื้อหาในหนังสือกล่าวถึงการใช้ชีวิตหรือทำงานร่วมกับผู้อื่น แม้มนุษย์จะเกิดและตายเพียงลำพัง เพราะการมีทีมหรือมีเพื่อนที่ร่วมเดินทางไปด้วยกันจะมีพลังมากกว่าจะเดินเพียงลำพัง ดังความที่ว่า

“...เราเกิดและตายลำพัง ความคิดนี้มันแย่มากนะผมว่า อาจจะเป็นสิ่งยากลำบากที่สุดซึ่งต้องเรียนรู้ตลอดช่วงการเจริญเติบโต แต่นับว่าโชคดีที่ผมค้นพบว่า ตัวเองก็มีเพื่อนร่วมทางอยู่บ้าง เพื่อนแค่ช่วงเวลาสั้น ๆ เพื่อนสำหรับช่วงเวลาที่ค่อนข้างยาวนาน แล้วก็ยังมีมิตรสหาย คนรักพี่น้อง ซึ่งถือเป็นเพื่อนตลอดชีวิต... การตระหนักว่า ไม่มีใครจะเดินแทนคุณได้ นับเป็นสิ่งสำคัญพอ ๆ กับการรู้ว่า การมีเพื่อนเดินไปด้วยกันนั้นมันให้พลังกำลังใจมากกว่า” (เซอร์ เช่ ภูเขา, 2561, น. 149)

การช่วยเหลือซึ่งกันและกันจะนำไปสู่การทำงานที่สำเร็จและทุกคนต่างได้รับประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน ดังเนื้อหาในเรื่อง “จะเล่าให้คุณฟัง” ที่ชายคนหนึ่งเดินเข้าไปในห้องโถงใหญ่แล้วเห็นคนนั่งร่อนนั่งรอบโต๊ะอาหารที่มีช้อนคันใหญ่เป็นช้อนกลาง ทำให้แต่ละคนไม่สามารถใช้ช้อนตักอาหารเข้าปากตนเองได้ ทำให้มีแต่เสียงร้องโหยหวนไปด้วยความหิวโหย ขณะที่เขาเดินไปอีกห้องหนึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกัน แต่คนนั่งร่อนนั้นไม่มีใครบ่นหรือจะหิวตาย เพราะทุกคนต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังเนื้อหาที่ว่า “คนนั่งร่อน ๆ นั่งอยู่รอบโต๊ะอาหารเช่นเดียวกับห้องดำ กลางโต๊ะมีอาหารวิจิตรเลิศรส ทุกคนก็มีช้อนด้ามยาวผูกติดมือตัวเองเหมือนห้องดำทุกประการ แต่ที่นี่กลับไม่มีใครบ่นหรือโอดครวญ ไม่มีใครจะหิวตาย เพราะทุกคนต่างป้อนอาหารให้กันและกัน!” (เซอร์ เช่ ภูเขา, 2561, น. 152)

การแสดงให้เห็นว่าคนทุกคนล้วนมีหน้าที่แตกต่างกันไปแต่ต้องทำงานให้สอดคล้องกัน เห็นได้จาก “ถ้าหากว่าคนหนึ่งมีหน้าที่อย่างหนึ่งอย่างใด ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องมีหน้าที่เหมือนกัน แต่ก็ต้องสอดคล้องกัน เพื่อให้งานส่วนรวมนั้นดำเนินไปได้ดี...” (พระบรมราชาบาท 4 ธันวาคม พ.ศ. 2536, น. 486 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณชนันท์ และคณะ, 2549, น. 18) และในการปฏิบัติหน้าที่นั้น จะอาศัยเพียงบุคคลคนเดียวไม่ได้ ต้องต่างคนต่างทำหน้าที่ของตนให้ดีและอาศัยกันและกัน “...ผู้ที่มีหน้าที่ต่าง ๆ กันย่อมต้องทำหน้าที่นั้น ๆ ให้ดี...ต้องไม่ให้อภัยความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นเพื่อให้ผู้อื่นสามารถทำหน้าที่ได้...จะต้องอาศัยผู้อื่นในสิ่งที่เราไม่แค้นใจเราไม่ขำขาน...” (พระบรมราชาบาท 4 ธันวาคม พ.ศ. 2519, น. 53 อ้างถึงใน มัลลิกา ตัณชนันท์ และ

คณะ, 2549, น. 19) และ “...เนื่องด้วยสรรพกิจการงานที่เป็นส่วนรวม ทุกด้าน ทุกระดับต้องอาศัย
บุคคลหลายฝ่ายร่วมกันคิดร่วมกันทำ ถ้าแต่ละฝ่ายเข้ามาร่วมงานกัน ด้วยความตั้งใจ ด้วยความรู้
ความสามารถด้วยความฉลาดมีเหตุผล และด้วยความคิดสร้างสรรค์ งานก็สำเร็จผลสมบูรณ์งดงาม
ตามประสงค์ทุกอย่าง...” (พระบรมราโชวาท 5 ธันวาคม พ.ศ. 2543, น. 670 อ้างถึงใน มัลลิกา
ตัมพนันท์ และคณะ, 2549, น. 29)

เนื้อหาในหนังสือดังกล่าวถึงหลักสำคัญของการประสานงานด้วยว่า แต่ละฝ่ายต้อง
ทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจมุ่งหวังที่ผลสำเร็จของงานมากกว่าสิ่งอื่น ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า “...
ทุกฝ่ายจะต้องไม่แบ่งแยกกัน ไม่แย่งประโยชน์ ไม่แย่งความชอบกัน แต่ละฝ่ายแต่ละคนต้องทำงาน
ด้วยความบริสุทธิ์ใจ มุ่งหวังผลสำเร็จในการทำงานเป็นใหญ่ยิ่งกว่าสิ่งอื่น...ความสำเร็จก้าวหน้าและ
ความสำเร็จก็จะบังเกิดตามมา” (พระบรมราโชวาท 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2522, น. 27 - 28 อ้างถึง
ใน มัลลิกา ตัมพนันท์ และคณะ, 2549, น. 29)

การมีอัธยาศัยที่ดีช่วยให้การทำงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เห็นได้จาก
พระบรมราโชวาทที่แสดงไว้ว่านอกจากการแสวงหาความรู้ด้านวิชาการแล้วเยาวชนควรเห็นถึง
ความสำคัญของความรู้ด้านอื่น ๆ ด้วย ซึ่งจะทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ มั่นคง คือ
ความรู้ในทางความประพฤติ ความรู้ในชีวิต และวิธีการใช้ความรู้นั้น ดังความที่ว่า

“...งานที่จะทำหรือกำลังทำ ทำอยู่คนเดียวไม่ได้ จะต้องร่วมกันทำ ถ้ามีความน่ารัก
คือมีอัธยาศัยดี มีความโอบอ้อมอารีกัน ทำทำงานนั้นง่ายขึ้นมาก เพราะว่าผู้ที่ร่วมงานก็ยอมฟังผู้ที่มี
อัธยาศัยอ่อนโยนและผู้ที่มีอัธยาศัยที่น่าคบ ฉะนั้น ความน่ารักนั้นไม่ใช่เพียงแต่จะเป็นคนว่าง่ายหรือ
เป็นคนที่อ่อนแอเท่านั้นเอง คำว่าอ่อนโยนนั่นก็ไม่ได้หมายความว่าเป็นคนอ่อนเปียกปกครองง่าย
มิใช่อายุนั้น ความอ่อนโยนหมายถึงพูดได้สะดวกมีเหตุผล ถ้าหากว่ามีความคิดก็ออกความคิดด้วย
ความละมุนละม่อม” (พระบรมราโชวาท 18 มีนาคม พ.ศ. 2523, น. 39 - 40 อ้างถึงใน มัลลิกา
ตัมพนันท์ และคณะ, 2549, น. 47)

รวมไปถึงการให้ทุกคนตระหนักถึงความเป็นคนไทยด้วยกันไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใด
ต้องร่วมมือช่วยเหลือสามัคคีกันเพื่ออุ้มชูชาติบ้านเมืองให้ดำเนินต่อไปได้ เห็นได้จาก พระเสพอ
บรมราโชวาทที่พระราชทานแก่นักเรียน นักศึกษา ครู และอาจารย์ ในโอกาสเข้าเฝ้าฯ วันที่ 27
ตุลาคม พ.ศ. 2516 (ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา, 2543, น. 192) ที่ว่า

“...เวลาเมื่อเหตุอะไร ทุกคนก็ได้ช่วยกันเพื่อให้ระงับเหตุ อันนี้เป็นเหตุผลที่ทำให้
บ้านเมืองของเรา แม้จะมีความปั่นป่วนได้กลับคืนสู่สภาพปกติได้... ฉะนั้นทุกคนจะเป็นนักเรียน
นักศึกษา ครูในสถาบันใดก็ตาม ตลอดจนประชาชนทั่วไปก็ต้องสำนึกถึงข้อนี้ซึ่งสำคัญ คือคนไทยทุก

คนไม่ว่าจะอยู่ในวัยใด มีศาสนาใด มีอาชีพใด ย่อมต้องช่วยซึ่งกันและกัน ช่วยกันอุ้มชูชาติบ้านเมือง คือส่วนรวมให้ได้อยู่ได้...”

นอกจากนี้ ยังมีเนื้อหาที่กล่าวถึงการการทำงานอย่างชาญฉลาด “Don’t work hard, work smart!” (ปะการัง, 2557, น. 202) เป็นประโยคที่อยู่ในหนังสือ “ความสุขผลิบานทุกเช้า” เมื่อกล่าวถึงการการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ผลงานที่ดีไม่จำเป็นต้องมาจากการทำงานหนักหามรุ่งหามค่ำไม่ลืมหูลืมตา แต่มาจากการทำงานอย่างชาญฉลาด มองออกว่าอะไรคือปัญหา และจะแก้ปัญหามาให้ตรงจุดได้อย่างไร

(2.3) เนื้อหาในหนังสืออ่านนอกเวลาที่มีลักษณะสร้างพลเมืองที่มีสำนึกต่อความยุติธรรมทางสังคม

การประเมินโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในเชิงวิพากษ์ สืบค้นหากลยุทธ์เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงโดยมองให้ลึกและจัดการที่ต้นเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น รับรู้เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางสังคมและวิธีที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงในเชิงระบบ และการแสวงหาและจัดการกับความอยุติธรรม

(2.3.1) การประเมินโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในเชิงวิพากษ์

การตั้งคำถามเกี่ยวกับกับเกม “เก้าอี้ดนตรี” ที่มักใช้เล่นกันเพื่อความสนุกสนาน แต่หากมองให้ลึกลงไปกลับแฝงไปด้วยกติกาที่สร้างการแก่งแย่งกันเพื่อเป็นที่หนึ่งเพียงหนึ่งเดียวและกีดกันผู้อื่น โดยมีเนื้อหาในหนังสือที่นำเสนอสะท้อนความคิดว่า ไม่จำเป็นต้องเป็นที่หนึ่งเพื่อกุมอำนาจเหนือผู้อื่นแต่เพียงผู้เดียว หากแต่ควรสร้างสังคมสำหรับทุกคนให้มีโอกาสมีสิทธิที่เท่าเทียมกัน ดังเนื้อหาในหนังสือที่ว่า

“กติกาเกม ‘เก้าอี้ดนตรี’ ยังคงใช้อยู่ทั่วไปในทุกวงการ นักเรียนแย่งกันสอบเข้ามหาวิทยาลัย ตำแหน่งงานมีน้อยกว่าคนหางาน บริษัทใหญ่ได้เปรียบร้านรวงเล็ก ๆ ตำแหน่งข้าราชการระดับสูงมีไว้สำหรับคนมีเส้นสาย ทั้งหมดนี้ล้วนอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่ว่า ผู้ชนะคือผู้ที่มีพลังอำนาจเหนือกว่าผู้อื่นนั่นเอง...โลกถูกสร้างมาแตกต่างหลากหลาย ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อประสานสร้างความสมดุลในหลาย ๆ โอกาส...แต่มนุษย์กลับกำหนดกติกาแห่งการแข่งขันขึ้นขึ้นเพื่อหาทางเอาเปรียบผู้อื่นหวังยึดครองทั้งหมดเพียงคนเดียว แทนที่จะแบ่งปัน” (ปะการัง, 2557, น. 88 - 89)

ผู้เขียนหนังสือได้นำเสนอแนวคิดให้เปลี่ยนกฎกติกาของเกมนี้เสียใหม่ ให้เป็นเกมที่ทุกคนมีที่นั่งเสมอไม่ต้องแย่งกันนั่งเก้าอี้เพียงตัวเดียว “โลกถูกสร้างมาเพื่อการแบ่งปัน ไม่ใช่การครอบครอง” (ปะการัง, 2557, น. 140) เราจะเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความสามารถที่หลากหลายได้

แสดงศักยภาพของตนเองตามที่ตนเองถนัด ทำให้สังคมจะเต็มไปด้วยความหลากหลาย และเกิดการช่วยเหลือแบ่งปันพื้นที่ให้สำหรับทุกคน ทำให้ไม่มีใครต้องถูกทิ้งไว้ข้างหลังเช่นสังคมในปัจจุบัน ดังเนื้อหาที่ว่า

“ลองนึกถึงเกม ‘เก้าอี้ดนตรี’ ในโรงเรียนอนุบาลกันอีกครั้ง...ลองจินตนาการดูว่าหากกติกาการเล่นเกมนี้อันเปลี่ยนไป เก้าอี้มีน้อยกว่าจำนวนผู้เล่นเหมือนเดิม แต่เมื่อเสียงดนตรีหยุดลง กติกาใหม่กำหนดว่า ผู้เล่นทุกคนต้องมีที่นั่งเสมอ นั่นหมายความว่าใครบางคนต้องแบ่งที่นั่งร่วมกับคนอื่น...การเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันจะเกิดขึ้น มีหน้าซ้ำเด็กตัวเล็กจะไม่ถูกผลักออกไปเป็นคนแรกอย่างที่เคยเป็น แต่กลับถูกดึงให้มานั่งร่วมเก้าอี้ตัวเดียวกัน...ไม่มีใครเป็นผู้แพ้ที่ถูกคัดออก ชัยชนะเป็นของทุกคน...ทุกคนล้วนเป็นที่หนึ่ง” (ปะการัง, 2557, น. 89 - 90)

(2.3.2) การสำรวจค้นหากลยุทธ์เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงโดยมองให้ลึกและจัดการที่ต้นเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น

การสร้างความสำเร็จนั้นว่าทุกคนมีอิสระเสรีที่จะทำอะไรได้ตามที่ต้องการ เพียงแค่ต้องมีความเชื่อมั่นว่าเราสามารถทำได้แม้จะล้มเหลวก็ขอให้ลุกขึ้นพยายามอีกครั้ง อย่าปล่อยให้ใครหรือสิ่งใดมาถ่วงขวางเสรีภาพและความสามารถในการกระทำหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งใด ดังเนื้อหาในหนังสือ “จะเล่าให้คุณฟัง” ที่ว่า

“...เราทุกคนค่อนข้างจะเหมือนช้างในละครสัตว์แหละนะ เราต้องไปในโลกทั้งที่ถูกล่ามไว้กับเสานับร้อย ๆ ต้นซึ่งกีดขวางเราจากอิสระเสรี เราดำเนินชีวิตด้วยความคิดว่า เราทำอะไรต่อมิอะไรไม่ได้ เพียงเหตุที่ครั้งหนึ่งนานมาแล้วเมื่อครั้งยังเป็นเด็ก เราเคยพยายาม แต่ไม่สำเร็จ เราจึงทำตัวเหมือนช้างนั่น และฝังหัวว่าฉันทำไม่ได้ ฉันทำไม่ได้ และไม่มีวันจะทำได้ เราเติบโตมาด้วยความคิดนี้ซึ่งตีกรอบตัวเราเอง เราจึงไม่เคยลองปลดปล่อยตัวเองจากเสาด้านนั้นอีกเลย...ทางเดียวที่จะล่วงรู้ว่าคุณทำสิ่งนั้นได้หรือไม่ คือ ลองดู พยายามลองอีกที ที่มุมแห่งใจทั้งหมด” (ฮอร์เน่ บูกาย, 2561, น. 21 - 22)

หนังสือกล่าวถึงการก้าวข้ามออกจากสิ่งที่ตนคุ้นชินและลองทำสิ่งใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองให้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งการลงมือทำสิ่งใหม่ ๆ นั้นจะต้องอาศัยความกล้าอย่างเพียงพอที่จะลงมือกระทำหรือเปลี่ยนแปลงอะไรบางอย่าง ดังเนื้อหาที่พอนกสอนลูกนกกว่า “ลูกเอ๊ย การที่จะบินได้ เราต้องมีพื้นที่ว่างเพียงพอให้ปีกของเรากางออกได้ คล้ายการโคตรมนั้นแหละ ลูกต้องอยู่บนระดับความสูงพอควร ก่อนจะโคตรลงมา การจะบินได้นั้น ต้องเริ่มจากความกล้าที่จะเสี่ยงก่อน ถ้าลูกไม่ยอมทำก็ยอมแพ้เสีย แล้วเดินต่อไปทั้งชีวิต” (ฮอร์เน่ บูกาย, 2561, น. 174)

(2.3.3) การรับรู้เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางสังคมและวิธีที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลง
ในเชิงระบบ

เนื้อหาในหนังสือกล่าวถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมที่แต่ละฝ่ายต้องเคารพความเห็นหรือมุมมองที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่ม มิเช่นนั้นจากเดิมที่มีวัตถุประสงค์ในการสร้างกลุ่มขึ้นมาเพื่อปกป้องสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะกลายเป็นการทำลายสิ่งที่อยู่ตรงข้ามกับกลุ่มตน นั่นก็คือการมุ่งทำลายล้างซึ่งกันและกัน และสุดท้ายจะไม่มีฝ่ายใดได้ประโยชน์จากการกระทำที่ต่างจากความชอบธรรมของฝ่ายตน ดังเนื้อหาในหนังสือ “จะเล่าให้คุณฟัง” ที่กล่าวถึงความเห็นต่างในการรักษาต้นไม้ (ต้นออบมูและกิ่งหน่อที่เกิดขึ้นมาใหม่) ของกลุ่มพิทักษ์สองกลุ่ม คือ กลุ่มพิทักษ์ต้นออบมู ที่ต้องการดูแลรักษาต้นออบมูโดยการตัดกิ่งที่งอกออกมาใหม่ และกลุ่มพิทักษ์ชีวิต ที่ต้องการดูแลรักษากิ่งหน่อที่งอกออกมาจากต้นออบมูโดยการเผาต้นออบมูทิ้งเพราะเกรงว่าจะต้นนั้นอายุมากและยืนต้นตายแล้วจะงอกอาหารหน่อใหม่ที่เพิ่งเกิด ซึ่งแต่ละฝ่ายต่างนำเรื่องดังกล่าวมาเป็นประเด็นทางการเมืองให้ประชาชนเลือกข้าง ใครเข้าข้างฝ่ายใดก็จะกลายเป็นศัตรูกับอีกฝ่ายหนึ่ง จนสุดท้ายมีผู้เฒ่าที่ได้รับการเคารพนับถือจากชาวบ้านออกมาเตือนสติให้ทุกคนได้คิดและร่วมกันแก้ปัญหา ก่อนที่จะกลายเป็นการทำลายล้างกันเอง ดังเนื้อหาที่ว่า

“พวกเจ้าเรียกตัวเองว่ากลุ่มพิทักษ์ต้นออบมู กลุ่มพิทักษ์ชีวิต---ผู้พิทักษ์อย่างนั้นรีพวกเจ้าปกป้องอะไรไม่ได้ดอก เพราะพวกเจ้ามุ่งเพียงทำร้ายคนที่คิดแตกต่างเท่านั้น พวกเจ้าไม่รู้ข้อผิดพลาดของตัวเอง ผิดทั้งสองฝ่ายนั้นแหละ...สิ่งเดียวที่พวกเจ้าต้องการคือ ทำลาย แล้วก็ยังไม่รู้ตัวอีกว่า ทำลายกันไป ทำลายกันมา พวกเจ้ากำลังทำลายทุกอย่างที่ตัวเองต้องการปกป้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คิดกันสักหน่อย...” (ฮอร์เช่ บูกาย, 2561., น. 250 - 252)

การเริ่มเปลี่ยนแปลงความคิดของคนในสังคมอย่างเป็นระบบแบบแผน โดยอธิบายและตอบข้อสงสัยหรือข้อโต้แย้งที่เกิดขึ้นเพื่อสร้างความเข้าใจและจุดมุ่งหมายที่ต้องการก้าวเดินไปสู่การเปลี่ยนแปลงให้ตรงกัน ดังเช่น การที่สุกรได้พัฒนาคำสั่งสอนของผู้พันขึ้นเป็นความคิดที่สมบูรณ์เรียกว่า “สัตวนิยม” ก่อนที่จะลงมือทำการปฏิวัติและสร้างฟาร์มให้เป็นฟาร์มของสัตว์โดยแท้จริงที่เรียกว่า “แอนิมอล ฟาร์ม” เห็นได้จาก “สุกรสามตัวนี้จะมาประชุมลับกันในโรงนา และแจงจ่ายอธิบายหลักสัตวนิยมให้สัตว์ตัวอื่นฟัง...สัตว์ตัวอื่น ๆ ตั้งคำถามต่าง ๆ...พวกสุกรจึงต้องพยายามด้วยความยากเย็นให้พวกสัตว์เห็นว่าความคิดเหล่านั้นตรงข้ามกับเจตนารมณ์ของลัทธิสัตวนิยม” (จอร์จ ออร์เวลล์, 2555, น. 22) รวมไปถึง การอธิบายให้เห็นถึงความอยุติธรรมที่เป็นอยู่ในสังคมและพยายามชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่ ดีกว่าที่ จะเกิดขึ้น หากมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังเนื้อหาที่ว่า “สหาย... รัฐบาลที่เจ้าปลาทูปล้ำนักหนาพวกนั้นเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นทาส

เจ้าไม่เข้าใจดอกหรือว่าเสรีภาพมีค่ากว่ารีบิ้น” (จอร์จ ออร์เวลล์, 2555, น. 23) และการจัดการกับคำเผยแพร่ที่เป็นลักษณะโฆษณาชวนเชื่อ ซึ่งในปัจจุบันน่าจะหมายถึง บรรดาข่าวปลอม (Fake news) ที่มีกลสร้างความเข้าใจหรือความเชื่อแบบผิด ๆ ทำให้ผู้คนไม่ตั้งคำถามกับสภาพปัจจุบันที่เป็นอยู่หรือต้องการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคม เช่น “*สุกรต้องพยายามอย่างหนักเพื่อค้ำค้ำใบ้ปดที่เผยแพร่โดยโมเสส ผู้เป็นสายลับและจอมกระพือข่าว แต่เป็นนักพูดที่ชาญฉลาด มันอ้างว่ามีดินแดนลึกลับแห่งหนึ่งเรียกว่า ภูเขาลูกกวาด เป็นถิ่นสถิตของสัตว์ทั้งปวงที่ตายแล้ว...พวกสุกรต้องโต้แย้งและโน้มน้าวอย่างหนักให้เชื่อว่าที่แบบนั้นไม่มีอยู่จริง*” (จอร์จ ออร์เวลล์, 2555, น. 23) และมีการตั้งจัดตั้งองค์กรที่เรียกว่า “คณะกรรมการกิจการต่าง ๆ ของสรรพสัตว์” เช่น คณะกรรมการการผลิตไข่ไก่ สำหรับไก่ สันนิบาตรทางสะอาด สำหรับโค คณะกรรมการการอบรมสหทัยที่ไม่เชื่อ เพื่อฝึกฝนกระต่ายและหนูให้เชื่อ แต่ก็ล้มเหลวเพราะสัตว์พวกนี้ไม่สามารถฝึกฝนได้ มีการจัดตั้งขบวนการแกะยิงขาว สำหรับแกะ นอกจากนี้ยังจัดให้มีการสอนเขียนอ่าน ซึ่งเป็นโครงการที่ประสบความสำเร็จด้วยดี (จอร์จ ออร์เวลล์, 2555, น. 37)

(2.3.4) การแสวงหาและจัดการกับความยุติธรรม

การกล่าวถึงการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมในหนังสืออ่านนอกเวลาปรากฏให้เห็นในหนังสืออ่านนอกเวลาเรื่อง “แอนิมอล ฟาร์ม” การฉายภาพให้เห็นถึงการต่อสู้เพื่อเสรีภาพของเหล่าสัตว์เลี้ยงในแอนิมอลฟาร์ม ที่ถูกกดขี่จากมนุษย์ โดยให้สัตว์ทุกตัวอดทน มุ่งมั่น พร้อมพลีชีพตนเพื่อให้ได้ชัยชนะแห่งอิสรภาพอันเป็นสิ่งปรารถนาสูงสุด ดังปรากฏในเพลงสัตว์แห่งอังกฤษที่ว่า

“...ห้วงสนตะพาน หายจากจุมูก
แอกอานที่ผูก ปลดลงจากหลัง
ถอดบังเหียนปาก เคียดเหล็กสนิมกรัง
แล้โหดตวัดตั้ง สิ้นพลังสิ้นแรง
...เพื่อวันนั้นเรา ทยายกตราครดรา

พลีชีพเบิกนำ ก่อนรุ่งทิวา
ท่านและไก่อวง ลำสัตว์โคม้า

สู้เพื่ออิสรรา เสรีครรลง...” (จอร์จ ออร์เวลล์, 2555, น. 18)

การตั้งคำถามถึงสภาพปัญหาหรือสภาพความเป็นอยู่โดยไม่ยอมทนอยู่กับความไม่เป็นธรรม และมุ่งแสวงหาแนวทางต่อสู้หรือแก้ปัญหาเพื่อชีวิตที่ดีกว่า เห็นได้จาก

“สหายเอ๋ย ธรรมชาติของชีวิตเรานั้นมันเป็นฉันทันใดกัน เราจงยอมรับกันเถิดว่าชีวิตของเราแสนทุกข์ยาก เห็น้อยล้ำเคียดและสิ้นน้ก เราเกิดมาแล้วก็ได้อาหารกินแค่พอประทังลมหายใจ

แห่งชีวิตไว้ในร่างพวกเรา ที่สามารถทำงานได้ก็ต้องถูกเคี้ยวเคี้ยวให้ตรากตรำจนถึงประมาณสุดท้ายแห่งพลังกำลัง และทันทีที่เราสิ้นประโยชน์ลงเราก็ถูกล้างทิ้งด้วยความโหดเหี้ยมอำมหิต... แต่นี้เป็นเพียงกฎระเบียบของธรรมชาติเช่นนั้นหรือ เป็นเพราะผืนแผ่นดินนี้มันดาร์จนมีอาจมอบชีวิตอันสุขสบายตามสมควรแก่ผู้อาศัยแผ่นดินนี้ได้อย่างถ้วนทั่วได้หรืออย่างไร” (จอร์จ ออร์เวลล์, 2555, น. 12)

“...เหตุใดเราจึงยังคงอยู่ในสภาพล้าเคี้ยวเช่นนี้เล่า ก็เพราะผลัดผลแทนทั้งมวลมาจากแรงงานของเราถูกมนุษย์ขโมยไป นี่แหละสหาย คือ คำตอบของปัญหาที่ทั้งปวงของเรา สรุปลงได้สั้น ๆ เพียงคำเดียวว่า คน คนเป็นศัตรูโดยแท้เพียงอย่างเดียวของเรา หากกำจัดคนไปเสียได้ ต้นเหตุอันเป็นรากเหง้าแห่งความหิวโหยและการตรากตรำงานหนักก็จะหมดสิ้นไปตลอดกาล” (จอร์จ ออร์เวลล์, 2555, น. 13) หากทุกคนร่วมมือร่วมใจกันด้วยความมุ่งมั่นอย่างเต็มที่ที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น ความยุติธรรมจะเกิดขึ้นและสำเร็จได้ในวันหนึ่ง “ในไม่ช้าความยุติธรรมจะต้องบังเกิด...ขอให้สัตว์อย่างพวกเราจงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เป็นสหายร่วมแรงร่วมใจกันอย่างเต็มที่ในการต่อสู้ดิ้นรนนี้ คนทั้งปวงคือศัตรู สัตว์ทั้งปวงคือสหาย” (จอร์จ ออร์เวลล์, 2555, น. 15)

หลังการก่อกบฏของสัตว์ในแอนิมอล ฟาร์ม ชีวิตสัตว์ก็ไม่ได้ดีขึ้นดังเช่นที่หวังไว้ก่อนหน้า พวกสัตว์ยังคงต้องทำงานหนัก และได้ผลตอบแทนเป็นอาหารเพียงเล็กน้อย ซึ่งในตอนท้ายของเรื่อง พวกสัตว์เหล่านี้ก็เริ่มมองเห็นความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมแอนิมอล ฟาร์มที่ปกครองโดยคนไปเสียหมด หมูผู้นำที่ก้าวขึ้นมาปกครองฟาร์มแทนมนุษย์แต่กลับทำตามแบบมนุษย์และเปลี่ยนเงื่อนไขใน “บัญญัติเจ็ดประการ” ซึ่งถือเป็นกฎกติกาที่ใช้ร่วมกันในแอนิมอล ฟาร์มเหลือเพียงบัญญัติประการเดียว ที่กล่าวว่า “สัตว์ทุกตัวเสมอภาคกัน แต่สัตว์บางตัวเสมอภาคยิ่งกว่าสัตว์อื่น ๆ” (จอร์จ ออร์เวลล์, 2555, น. 127 [เน้นโดยผู้เขียน]) และท้ายที่สุด เหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายได้ตระหนักเห็นว่า สิ่งที่เกิดขึ้นหลังการปฏิวัตินี้ดูไม่มีความแตกต่างจากช่วงที่มีการปกครองโดยมนุษย์เลย ดังความที่ว่า “สัตว์นอกบ้านมองดูสุกรแล้วก็มองดูมนุษย์ มองดูมนุษย์แล้วก็มองดูสุกร แต่ไม่สามารถแยกออกได้แล้วว่าใครเป็นใคร” (จอร์จ ออร์เวลล์, 2555, น. 132)

(3) ภาพสะท้อนความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทย

จากการวิเคราะห์เนื้อหาในหนังสืออ่านนอกเวลา กลุ่มวิชาหน้าที่พลเมือง ระดับชั้นมัธยมศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ทั้ง 9 เล่ม ดังที่แสดงให้เห็นแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า เนื้อหาในหนังสืออ่านนอกเวลาในทุกเล่มจะปรากฏเนื้อหาที่เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนตัว และพบส่วนน้อยที่ปรากฏเนื้อหาที่เกี่ยวกับความเป็น

พลเมืองแบบมีส่วนร่วมและพลเมืองที่มีสำนึกต่อความยุติธรรมทางสังคม โดยเนื้อหาส่วนใหญ่เน้นการปลูกฝังให้ปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง ชยันทำงาน เคารพกฎหมาย และมีจิตอาสาช่วยเหลือสังคมเมื่อมีโอกาส ซึ่ง Westheimer (2015, p.45) อธิบายว่า การสร้างพลเมืองให้มีความรับผิดชอบส่วนตัวนั้นไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากทั้งในสังคมการเมืองแบบเผด็จการและประชาธิปไตยต่างปลูกฝังให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมจิตอาสาในชุมชน ผู้นำรัฐบาลในระบอบเผด็จการต้องการให้พลเมืองเรียนรู้ความเป็นพลเมืองแบบรับผิดชอบต่อส่วนตัวเดกเช่นเดียวกับรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นห้ามยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด เป็นคนตรงต่อเวลา บริจาคเลือด ช่วยเหลือผู้ที่ด้อยโอกาสกว่า สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะอันพึงประสงค์ที่สมาชิกในชุมชนพึงมี แต่ลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่ลักษณะของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากการทำงานเป็นอาสาสมัครด้วยจิตอาสานั้นไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงเรื่องการเมืองและนโยบายต่าง ๆ แนวคิดบางประการของพลเมืองประเภทนี้ เช่น การเคารพเชื่อฟังและความจงรักภักดี อาจจะเป็นอุปสรรคขัดขวางการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นอิสระของพลเมืองซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญในระบอบประชาธิปไตย การสอนพลเมืองให้เคารพเชื่อฟังเป็นการปฏิเสธโอกาสในการคิดพิจารณาแนวทางที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตยที่ว่า พลเมืองสามารถมีส่วนร่วมในการวิพากษ์อย่างมีเหตุผลและนำไปสู่การตัดสินใจทางเลือกร่วมกัน (Collective choices) John Holt (1982 cited in Westheimer, 2015, p.46) พบว่า โรงเรียนมีแนวโน้มที่จะสร้างความเข้าใจผิดว่าความประพฤติที่ดี (good behavior) คือลักษณะพลเมืองที่ดี (Good character) ทั้งที่แท้จริงแล้วการที่พลเมืองมีความประพฤติที่ดีจะส่งผลให้พวกเขาเหล่านั้นประพฤติดีเป็นเพื่อนบ้านที่ดีในชุมชน แต่ไม่ได้หมายความว่าพวกเขาเป็นพลเมืองที่ดีในระบอบประชาธิปไตย ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้นให้ความสำคัญกับการวิพากษ์ถึงสาเหตุเชิงโครงสร้างที่ลึกลงไปของปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมมากกว่าการเป็นเพียงคนดีมีน้ำใจ ซึ่งหลักสูตรที่ซ่อนอยู่ในระบบการศึกษามักจะสอนให้เป็นคนดี เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ โดยไม่ได้เน้นหนักในประเด็นเกี่ยวกับวิธีการต่อสู้เพื่อความถูกต้องและความยุติธรรม ดังเห็นได้จากในประเทศไทย เรามักจะเรียกร้องให้คนไทย “มีความสามัคคีกัน” โดยมักจะละเลยการวิพากษ์ถึงต้นตอของปัญหาส่วนรวมที่มีอยู่ ซึ่งทำให้ปัญหาที่มีอยู่ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างแท้จริง สิ่งเหล่านี้ทำให้ระบอบประชาธิปไตยยังไม่สามารถลงหลักปักฐานอย่างมั่นคงได้ในสังคมไทย

อย่างไรก็ตาม เรายังพอมองเห็นโอกาสในการพัฒนาประชาธิปไตยจากการสร้างความเป็นพลเมืองในแบบที่มีสำนึกต่อความยุติธรรมทางสังคมอยู่บ้าง ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏให้เห็นอย่างจริงจังในหนังสืออ่านนอกเวลาเรื่อง “แอนิมอล ฟาร์ม” ที่ชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้เพื่อความยุติธรรม เพื่อ

เสรีภาพ ไม่กดขี่ข่มเหงผู้ที่อ่อนแอกว่า การคำนึงถึงความเสมอภาคกัน และการไม่ยอมทนต่อความลำบากยากแค้นอันเกิดจากการความอยุติธรรมในสังคม โดยเชื่อว่าหากทุกคนร่วมมือร่วมใจกันด้วยความมุ่งมั่นอย่างเต็มที่ที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น รวมถึงการแสดงให้เห็นถึงผลสุดท้ายที่เกิดขึ้นหลังการก่อปฏิวัติที่มักเริ่มจากความหวังที่จะสร้างสิ่งที่ดีกว่าแต่สุดท้ายแล้วกลับลงเอยด้วยการกลายเป็นเพียงการเปลี่ยนตัวผู้มีอำนาจที่ขึ้นมากดขี่คนใหม่ ซึ่งหากประชาชนสยบยอมให้เกิดการปกครองโดยบุคคลเพียงคนเดียว แม้จะทำการปฏิวัติสำเร็จแต่ความอยุติธรรมก็จะเกิดขึ้นวนเวียนอยู่เช่นนี้ไม่ต่างจากระบอบเดิม ดังนั้น จึงต้องสร้างพลเมืองที่มีความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในโลกขณะที่มีส่วนร่วมและพลเมืองที่มีสำนึกต่อความยุติธรรมทางสังคมอย่างจริงจัง การจรรโลงจิตใจและปลูกฝังความเป็นพลเมืองด้วยการสนับสนุนให้อ่านหนังสืออ่านนอกเวลา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนังสือประเภทวรรณกรรมหรือเรื่องสั้นนั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่ไม่ควรมีการกำหนดหรือบังคับให้อ่าน เพราะอาจทำให้เด็กนักเรียนไม่ชอบการอ่านหรือมองว่าการอ่านหนังสือเป็นเรื่องน่าเบื่อ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโดยเฉพาะในระบบราชการควรเปิดโอกาสให้มีการกระจายอำนาจทางการศึกษาให้ครูอาจารย์ และนักเรียนสามารถเลือกหนังสือที่ต้องการอ่านได้อย่างเสรี ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพที่จะอ่านในสิ่งที่ตนเองสนใจ และควรเน้นที่กิจกรรมการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันหลังจากที่ได้อ่านหนังสือแต่ละเล่มที่แต่ละคนเลือกมาอ่านตามความสนใจ ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนได้รับความรู้ที่หลากหลาย และเป็นการเรียนรู้ในเรื่องการยอมรับความแตกต่างทางความคิดในสังคม การฝึกวิพากษ์วิจารณ์และกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงหรือคิดหาแนวทางพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ที่เห็นว่าเป็นปัญหาหรือไม่ถูกต้องชอบธรรมที่ดำรงอยู่ในสังคมให้ดีขึ้น พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรับผิดชอบเรื่องการศึกษาโดยไม่ปล่อยให้เป็นการดำเนินงานเพียงอย่างเดียว

เอกสารอ้างอิง

- ฆอร์เฆ่ บูกาย, เทย์ทิสาร์ช ศรีวีรณารถ (แปล). (2561). *จะเล่าให้คุณฟัง* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผีเสื้อ.
- จอร์จ ออร์เวลล์, บัญชา สุวรรณานนท์ (แปล). (2555). *แอนนิมอล ฟาร์ม สงครามกบฏของสรรพสัตว์*. กรุงเทพฯ: ใต้ฝุ่น สตูดิโอ.
- خمیغر แสงกระจ่าง. (2557). *อาม่าบนคอนโด*. กรุงเทพฯ: คมบาง.
- ถวัลย์ มาจรัส. (2539). *เธอคือความหวังของแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค.
- ธนาพล ลิ้มอภิชาติ และ วริศา กิตติคุณเสรี. (2551). ประวัติศาสตร์การเมืองของวาทกรรมหนังสือ
ดี. *อ่าน*, 1(3), น. 38 - 60.
- ธนศวร เจริญเมือง. (2548). *แนวคิดที่ว่าด้วยความเป็นพลเมือง*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- ปะการัง. (2554). *ความสุขผลิบานในทุกเช้า*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- มัลลิกา ตัฒนันทน์ และคณะ. (2549ก). *ชีวิตงามตามคำสอนของพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 1*. กรุงเทพฯ:
ปี มีเดีย กรุ๊ป.
- _____. (2549ข). *ชีวิตงามตามคำสอนของพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 2*. กรุงเทพฯ:
ปี มีเดีย กรุ๊ป.
- _____. (2549ค). *ชีวิตงามตามคำสอนของพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 3*. กรุงเทพฯ:
ปี มีเดีย กรุ๊ป.
- มิตซ์ อัลบอม, อมรรัตน์ โรเก้ (แปล). (2564). *วันอังคารแห่งความทรงจำกับครุเมอร์รี่*. กรุงเทพฯ:
ซีเอ็ดยูเนชั่น.
- Heywood, A. (2007). *Politics* (3rd Ed). New York, United States: Palgrave Macmillan.
- Westheimer, J. (2015). *What Kind of Citizen?: educating our children for the common good*. New York, United States: Teacher College Press.